

Укарэньванне. *А потым – / а так неўзаба-
ве – / слёзы, і крыўды, і роспач / з укарэньваннем
у зацятасць* [7, с. 47].

Для некаторых наватвораў Н. Мацяш асновай сталі словы, якія ў акадэмічным “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” падаюцца з паметай *размоўнае*. Так, сярод аднакаранёвых слоў *задумлівы, задуменны, задуменнасць* слоўнік падае як *размоўнае* слова *задумны*. У творах Н. Мацяш ужываецца і вытворны ад яго абстрактны назоўнік *задумнасць*. Як *размоўныя* падаюцца і словы *застыглы, летаць, хоць, вядома*, такая стылістычная дыферэнцыяцыя даволі спрэчная і названыя словы могуць быць раўнапраўнымі варыянтамі, як і тыя, што падаюцца ў сучасных слоўніках з паметай *абласное*: *злагада, пекната, пахібка, бессань, ашука* і інш. Што да новаўтвораных назваў абстрактных паняццяў – *задумнасць, застыгласць, леткасць*, – то яны не ўспрымаюцца як гутарковыя і маюць усе падставы для пашырэння ў літаратурнай мове. Гэта адносіцца і да такіх наватвораў з суфіксам *-ств-* (*-цтв-*), як *далікацтва, няверства, жыццядайства, немаўленства, нікчэмства, няверства, пахлебства, пачварства, пустахвальства, творства*.

У творах Н. Мацяш шмат наватвораў, якія папаўняюць пласт абстрактнай лексікі і з’яўляюцца здабыткам нацыянальнай мовы. Напрыклад: *пашанота, марнота, руйнота, белата, вільгота, весялота; удзяка, услава, дагода, аслона, абнямога, няшчада, знявера, ахінка, подумка; аддар, выбліск, высверк, невараць, нечач, подзьмух, пожад, поклік, порух, пропад, пострах, розлуск,*

*развяз, ускалых, узрух, шчэм; неабсяг, неадзіно-
та, невяртанне, непрамінанне, няпамяць, не-
сустрэча.*

Мова мастацкай літаратуры заўсёды была крыніцай узбагачэння лексікі беларускай літаратурнай мовы. Словатворчасць мастакоў слова спрыяла і спрыяе папаўненню лексічных сродкаў розных стылявых узроўняў, асабліва сродкаў высокага стылю. Арыгінальныя творы Ніны Мацяш, а таксама яе пераклады з розных моў свету сведчаць пра творчыя адносіны паэткі да жывой народнай мовы, да лексічнага ядра беларускай літаратурнай мовы, пра ўменне абнаўляць прывычныя словы, напаўняць іх новымі адценнямі, надаваць ім “полісемантычную змястоўнасць” (А. Яскевіч), навізну, узвышанасць.

Спіс літаратуры

1. **Мацяш, Н.** Перабіраю самацветы : выбраныя пераклады з еўрапейскай паэзіі / Н. Мацяш. – Мінск, 2002. – 138 с.
2. **Яскевіч, А.** Сумежжа : мова, пераклад, вытокі прозы / А. Яскевіч. – Мінск : Маст. літ., 1994. – 253 с.
3. **Мацяш, Н.** У прыгаршчах ветру : вершы, пераклады, эсэ / Н. Мацяш. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2009. – 144 с.
4. **Жакмэн, Ф.** Пору году : вершы / Ф. Жакмэн; пер. з фр. Н. Мацяш. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 2003. – 116 с.
5. **Мацяш, Н.** Багаславі сустрэчу мне... : выбраная лірыка Пляяды / Н. Мацяш. – Берасце, 2001. – 168 с.
6. **Шымборска, В.** Свет, варты вяртання : лірыка / В. Шымборска; пер. з польскай і камент. Н. Мацяш; прадм. У. Калесніка. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 151 с.
7. **Мацяш, Н.** Палёт над жытам : вершы / Н. Мацяш. – Брэст : Выд. С. Лаўрова, 1997. – 58 с.
8. **Мацяш, Н.** Душою з небам гаварыць : выбраная лірыка / Н. Мацяш. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 462 с.

Актуальная тэма

Фёдар ПІСКУНОЎ

СПАЛУЧЭННЕ ГАЛОСНЫХ У ЗАПАЗЫЧАНых СЛОВАХ: ІЯ (ЫЯ), ІЕ (ЫЕ) ЦІ ІА (ЫА), ІЭ (ЫЭ)

У артыкуле “Правапіс спалучэнняў *ea / эа, ея / эя*: Спроба камп’ютэрна-лінгвістычнага аналізу” [1] ужо былі дэталёва разгледжаны выпадкі напісання спалучэнняў *ea* і *эа, ео* і *эо* ў словах замежнага паходжання. Паказана, што толькі ў двух словах (*пляяда, эякуляцыя*) і іх вытворных напісанне згаданых спалучэнняў адрозніваецца ад замацаванага. Сфармуляваныя ў тым артыкуле крытэрыі не разыходзяцца (за выняткам слоў

Барнео / Барнеа, радэо / радэа) з новымі зменамі ў правапісе [2].

З нагоды з’яўлення ў адным з нумароў часопіса каментарыя да § 9 новай рэдакцыі “Правілаў беларускай арфаграфіі і пунктуацыі” (“...нягледзячы на тое, што ў гэтым параграфі сфармуляваны асноўныя, найбольш тыповыя правілы правапісу спалучэнняў галосных у словах іншамовага паходжання, застаецца пэўная колькасць напісанняў, якія могуць быць вызначаны толькі па слоўніку” [3]) паўстае патрэба працяг-

Звесткі пра аўтара змешчаны ў № 1.

нуць аналіз, каб паказаць, што сфармуляваныя ў § 9 правілы **дастатковыя** для правільнага напісання пэўнага корпуса слоў.

Перш за ўсё заўважым, што выпадкі літарных спалучэнняў **ia (iо), ya (yо), із (ыэ)** у запазычаных словах даволі рэдкія* і лёгка класіфікуюцца наступным чынам:

1. На стыку кампанентаў складанага слова, першым з якіх з'яўляецца прэфікс з канцавымі галоснымі **i / y** (*ангі-, анты-, бі-, гемі-, ды-, квазі-, мілі-, оксі-, перы-, полі- / палі-, семі-, тры-, экві-, эні-*), а другі пачынаецца з літар **a, o, э** і можа выступаць у якасці самастойнага слова ці афіксада з пачатковай неётаванай галоснай (напр. *-эдр-, -арх-, -айк-*): **ангіэктазія** мед. (але *ангіялгія, міялгія: ангія- + -алгія, мія- + -алгія*), **антыадгезійны**, **антыэлектрон**, **біаксіяльны**, **геміанестэзія** мед., **гуміарабік**, **дыаксід** хім., **дыамін** хім., **дыархія**, **квазіактыўны** фіз., **міліампер**, **перыадэніт** мед., **паліархія**, **трыэдр**, **паліэдр** (параўн.: **гексаэдр, тэтраэдр**), **поліэтылен**, **поліэмбрыянія**, **семіарыдны**, **трыангуляцыя** (параўн.: **ангулярны, ангуляцыя**), **трыатлет**, **трыатлон** (параўн.: **дуатлон, поліатлон, пентатлон** і г. д.), **трыацэтат**, **эквіафінны** мат., **эпіаб'ектыў** тэх., **эпіайкія** (параўн.: **айконім**).

2. У спалучэннях **iо, yо** ў складзе трохлітарных фрагментаў **iоn, iоb, yоn, yоб**. Спіс такіх слоў абмежаваны: **Анціопа** міф., **Каліопа** міф., **Ніоба** міф., **Эфіопія** (і вытворныя: **эфіоп, эфіопка** і г. д.), **ніобій** і вытворныя (**ніобіевы, ніабат** хім.), **дыо́птр, дыо́птрыя** (**дыа́птрычны**), **трыо́ба** (від экстрэмальных аўтагонак), **“Рыо́ба”** (гандлёвая марка).

3. У словах **iоn, Іардан**, іх вытворных і кампанентах складаных слоў: **іанізацыя, неіанангенны, іарданскі** і г. д.

4. У нескланяльных назоўніках ніякага (мужчынскага) роду, а таксама аманімічных ім прыслоўях і незмяняльных прыметніках, якія раней пісаліся з канцавымі **io / yo**: **ін-фолія** (нескл. н.; прысл.; нескл. прым.), **адажыя** (нескл. н.; прысл.), **Токія** (нескл. муж.), **ажыя** (нескл. н.; прысл.), **трыя** (нескл. н.; прысл.) і г. д.

5. У складанаскарочаных словах, у тым ліку тых, што падпарадкоўваюцца міжнародным правілам тэрмінаўтварэння (тычыцца ў асноўным хімічнай / фармакалагічнай тэрміналогіі): **авіаль** (сплаў **авіяцыйны алюміній**), **дыазоній** хім., **дыакарб** фарм., **дыазепам** фарм., **дыан** хім. (= **дыфенілолпрапан**), **антыангін** фарм., **гліаксаль** хім.

* У фрагменце электроннай базы аўтара, выкладзенай у праграмах “Літара” і “Парадыгма” (рэжым доступу: <http://pravaris.tut.by/>), налічваецца 71 слова, у поўным варыянце – 241, у СБМ-87 – 61 слова.

Заўвага: 1. Слова **дыэлектрык, дыэлектрычны** этымалагічна звязаны з прэфіксам **дыа-** (ад грэч. *diá* ‘праз’) і замацаваліся ў напісанні ў выніку паглынання **я** дзеля непарушэння словаўтваральнай мадэлі для складаных слоў з другім кампанентам **-электрык, -электрычны** (**дыэлектрык, піраэлектрык, сегнетаэлектрык, п’езаэлектрык** і г. д.).

2. Слова **біятлон** этымалагічна звязана з прэфіксам **бі-** (лац. *bis* ‘двойчы’), а не **бія-** (грэч. *bíos* ‘жыццё’), і было б карэктней падаваць яго ў слоўніках як **біатлон** (параўн.: **дуатлон, дэкатлон, пентатлон, поліатлон**).

Ва ўсіх астатніх выпадках у межах аднаго кампанента запазычанага слова ўжываюцца спалучэнні **ія (iё), яя (yё), ie (ye)**, што, мяркуючы па наборы слоў-прыкладаў, вынікае з тэксту § 9 “Правілаў...”. Гэта датычыць і такіх слоў, як **міеліт, астэаміеліт, поліеміеліт, піетэт**, памылкова прапанаваных у каментарыях [3] для напісання са спалучэннем **іэ**. Напісанне “піэтэт” не пацвярджаецца СБМ-87, БРС-2003, якія даюць адзінае напісанне **піетэт** побач з аднапачковымі **піетызм, піетыст**. Відавочна некарэктнае** напісанне слоў “міэлацыт”, “міэлін”, “міэлінавы”, “міэліт”, “поліаміэліт”, крыніцай якога былі некаторыя рускамоўныя слоўніковыя выданні першай паловы ХХ ст. [4], часткова выпраўлена ў БРС-2003, дзе прыведзена толькі правільная форма **поліаміеліт**, выдалена форма “астэаміэліт” без прывядзення правільнага напісання, дабаўлены правільныя напісанні **міэлацыт, міелін, міелінавы, міеліт** (т. 2, с. 384), але адначасова захаваны і састарэлыя дублеты (т. 2, с. 397 – 398).

Спіс літаратуры

1. Піскуноў, Ф. Правапіс спалучэнняў **ea / эа, ея / эя** : Спраба камп’ютэрна-лінгвістычнага аналізу / Ф. Піскуноў // Роднае слова. – 2006. – № 1.

2. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мінск : Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008.

3. Лукашанец, А. Правапіс галосных (§ 9) / А. Лукашанец, Л. Кунцэвіч, І. Кандраценя // Роднае слова. – 2009. – № 4.

4. Словарь иностранных слов. – М. : ОГИЗ РСФСР, Гос. ин-т “Сов. энцикл.”, 1937. – Режим доступа : <http://www.tangomango.ru/html/m/mi6lit.html>.

Скарачэнні

СБМ-87 – Слоўнік беларускай мовы: Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне / пад рэд. акадэміка АН Беларусі М. Бірылы. – Мінск, 1987; **БРС-2003** – Беларуская-рускі слоўнік: у 3 т. / пад рэд. акадэміка НАН Беларусі А. Падлужнага. – 3-е выд. – Мінск: БелЭн, 2003.

** Згаданыя словы ўзыходзяць да грэчаскага *myelós* ‘касцявы мозг’, параўн. з грэчаскім *pyelos* ‘лаханка’. Апошні кампанент дае пачатак такім словам, як **піеланефрыт, піеліт**, арфаграфічна карэктна пададзеным у СБМ-87 і БРС-2003.